

## העוגה וחבית היין

בשנים האחרונות אנו מרבים לשמוע בכלי התקשורת מפי אנשי ציבור ומרואיינים אחרים (וביניהם שרים וחברי כנסת, ראשי מחלקות ומנהלים) בלבוש עברי את האמרה האנגלית: You can't eat your cake and have it too (או: You can't have your cake and eat it too).

אלא שעוגה זו קשה היא לעיכול, והגורם לכך הוא הפועל to have, שאין לו תרגום הולם בעברית. המשתמשים בפתגם הזה נזקקים אפוא לתחבולות לשוניות כדי למלא חסר זה: "אינך יכול לאכול את העוגה ולשמור עליה / להחזיק בה / לאחוז בה" ועוד ועוד. הכוונה מכל-מקום ברורה: משתי האפשרויות שלפניך עליך לבחור באחת, ועצם הבחירה דוחה את האפשרות החלופית. האמרה באה אפוא להצביע על מצב בלתי אפשרי, שיריבך - לרוב יריב פוליטי - מנסה לשכנעך שהוא הגיוני ואפשרי.

השימוש הרב הנעשה היום באמרה זו - בייחוד בעל-פה - עדות הוא שהדובר המתוכנן זקוק לביטוי קולע שיהיה בו כדי להזהיר מפני החשיבה האי-רציונאלית של היריב.

הביטוי האנגלי מתועד כבר במאה ה-17 (wolde ye bothe eate your cake and haue your cake; ובשינויים קלים במאה ה-19 (A man cannot eat his cake and haue it still). בגרסתו הנוכחית הוא בא כבר במאה ה-19: You cannot both eat your cake, and have it.

יש להניח שאף החברה העברית הקדומה נקלעה למצב, שבו הייתה זקוקה להדגיש את האבסורד שבטיעון הכורך שתי פעולות מנוגדות זו לזו בעת ובעונה אחת. איך תיארו חז"ל מצב שבו מנסים להשיג שני דברים מנוגדים ו'ליהנות משני העולמות'? במדרש דברים רבא (ז, יא) אנו קוראים:

אמר לו הקדוש-ברוך-הוא: משה, כבר ביטלתי את שלי וקיימתי את שלך. אני אמרתי: 'ואשמידם' ואתה אמרת: 'סלח נא'. ונתקיים שלך. ואף עכשיו מבקש אני לקיים את שלי ולבטל את שלך. אמר לו הקדוש-ברוך-הוא: משה, אין אתה יודע מה לעשות? אתה רוצה

**לאחוז את החבל בשני ראשיו?** אמר לו: אם "אעברה נא" אתה מבקש לקיים – בטל "סלח נא"; ואם "סלח נא" אתה מבקש לקיים – בטל "אעברה נא".

והאמרה באה בשינוי קל במדרש בראשית רבא (לט, ו):

א"ר לוי: השופט כל הארץ לא יעשה משפט? אם "עולם" אתה מבקש – אין "דין". ואם "דין" אתה מבקש – אין "עולם". **מה את תופש החבל בתרין ראשיו?**

ואם אין די בביטוי זה להביע שביצוע דבר והיפוכו בד בבד אינו אפשרי במציאות, הנה ביטוי היכול להמיר את הצירוף האנגלי, והיא אמרה ששימשה בתקופת חז"ל. וזו לשונה (בבא בתרא טז ע"א):

**משל לעבד שאמר לו רבו: שבור חבית ושמור את יינה!**

ובשינוי קל בכתב־יד המבורג 165 ובכתב־יד פריס 1337:

**משל לאדם שאומר לחברו: שבור חבית זו ושמור יינה!**

הרי לך מימרה ציורית ועממית ששימשה בלשוננו בעבר ומקום לה גם בעברית בת־זמננו.

יש לקוות, שמזלו של ביטוי זה ישתנה עם הפיכתו למטבע עובר לסוחר. משום־מה מציין **מילון עברי שלם** של ראובן אלקלעי (עמ' 446) שמקורה של האמרה במסכת בבא קמא (הנכון: בבא בתרא), ואילו **במילון הלשון העברית הישנה והחדשה** של אליעזר בן־יהודה (כרך III, עמ' 1423) המובאה נרשמה (בטעות!) "שמור חבית ושמור את יינה", וכך הוקחה עוקצה.

## הגֹּנֵב מִגֵּנֵב\*

בכינוס מורים ובוועידה למדעי היהדות ערכתי משאל זוטא: שאלתי את חבריי מה מקור האמרה "הגונב מגנב - פטור". הנשאלים, רובם ככולם, ענו שזו אמרת חז"ל, שוודאי אמצאנה באחת הקונקורדנציות לתלמודים ולמדרשים.

ולא היא. המנסה למצוא אותה במקורותינו יעלה חרס בידו. אדרבה, אמרה זו סותרת כלל התנהגות שהדו מובא בתוספתא (בבא קמא י, לח): "בן בג בג אומר: אל יגנוב אדם את שלו מבית הגנב שמא אף הוא יראה כגנב...". הווה אומר: לא רק שהגונב מן הגונב מֵאַחַר אינו פטור, אלא אפילו אדם המנסה להחזיר לעצמו רכוש שנגנב ממנו, אסור לו להיכנס לבית הגנב ולקחת את החפץ הגנוב.

אם כן, מניין הביטוי המשמש בימינו כעין התנצלות, מעין פתגם הלצה? על איזה כתוב הוא נסמך? אפשר שנוצר בהיסמך על כמה אמרות. (א) במסכת בבא קמא סב ע"ב; סט ע"ב נאמר: "אין הגונב אחר הגנב משלם תשלומי כפל...". משמע שפֶּטוּר הוא מתשלומי כפל (אך חייב הוא ב...!). (ב) בפסיקתא חדתא (א' ילינק, **בית המדרש**, ו, ירושלים תרצ"ח, עמ' 45) נכתב: "הגונב מזה שגנב אינו משלם אלא הקרן; המודה בקנס - פטור...". וכך, בהרכבת כלאיים של רישה אחת וסיפה אחרת: הגונב מזה שגנב... פטור - יכלה להיווצר מימרה זו.

(ג) הוסף לזאת את הפתגם העממי בארמית המובא במסכת ברכות ה ע"ב: "בתר גנבא גנוב וטעמא טעם". רש"י מפרש: "הגונב מן הגנב - אף הוא טועם טעם גנבה" (ויש בכך טעם לפגם), אך תרגומו המילולי הוא: 'אחר הגנב גנוב וטָעַם הַטָּעִם', ולכאורה משתמע שכדאי לטעום את טעם הגנבה הזאת. וכך החליט מי שהחליט לקטע את המשפט או את הרעיון (בשפת הפוליטיקאים: להוציאו מן ההקשר) ולשוות לו אינטרפטציה היתולית, והיא נתפשטה בין דוברי עברית ובין דוברי יידיש: "אַ גֵּנֵב פֶּוֹן אַ גֵּנֵב איז פֶּטוּר".

\* רשימה ראשונה בסדרת "אמרות חז"ל שחז"ל לא אמרו"